

CAP A UN NOU ORIENT MITJÀ? REPTES I OPORTUNITATS PER A LA PAU

RELATORIA DE LES JORNADES
BARCELONA, ABRIL-MAIG 2015

DOCUMENTS 13/2015

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

CAP A UN NOU ORIENT MITJÀ? REPTES I OPORTUNITATS PER A LA PAU

RELATORIA DE LES JORNADES
BARCELONA, ABRIL-MAIG 2015

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

© 2015 Institut Català Internacional per la Pau
Carrer de la Tapineria, 10, 3ª Planta 08002 Barcelona
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
icip@gencat.cat | www.icip.cat

Aquesta relatoria correspon a les jornades “*Cap a un nou Orient Mitjà? Reptes i oportunitats per a la pau*” celebrades els dies 28 i 29 d’abril i 4 i 5 de maig de 2015 a Barcelona. Van estar coorganitzades per l’Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) el Centre d’Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona (CEHI-UB).

Relator

Aquesta relatoria ha estat realitzada per Oscar Monterde.

DL: B 29811-2015

ISSN: 2013-9969 (edició en línia)

Aquesta obra és sota una llicència Creative Commons de Reconeixement - No Comercial - Compartir sota la mateixa llicència 2.5 Espanya. Per llegir una còpia d'aquesta llicència visitar el següent enllaç: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/es/>
Es pot copiar, distribuir, comunicar públicament, traduir i modificar aquest document sempre que no es realitzi un ús comercial del mateix i es respecti l'autoria original.

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ	6
1.1. LES GRANS IDEES-FORÇA DE LES JORNADES	7
2. UN ORIENT MITJÀ EN PROCÉS DE CANVI	10
2.1. NOU MARC INTERNACIONAL I GEOPOLÍTIC. FACTORS DE CANVI I CONTINUÏTAT	11
2.2. PROCESSOS DE CANVI ECONÒMIC I SOCIAL DE LLARGA DURADA	16
2.3. L'ACCELERACIÓ DELS CANVIS POLÍTICS	18
3. CANVIS D'ENFOCAMENT EN L'ANÀLISI DE L'ORIENT MITJÀ. PROBLEMES I DIMENSIONS	20
3.1. PRINCIPALS PROBLEMES I DIMENSIONS DELS CONFLICTES A L'ORIENT MITJÀ	20
3.2. ELS FACTORS EXTERNS: LA GEOPOLÍTICA I EL PAPER DELS ESTATS UNITS A LA REGIÓ	22
3.3. FACTORS INTERNS: LES CONDICIONS SOCIOECONÒMIQUES ALS PAÏSOS DE LA REGIÓ	24
4. ANALITZAR LES CAUSES, ENTENDRE ELS ORIGENS	26
4.1. LA VISIÓ LLARGA DELS CANVIS A L'ORIENT MITJÀ	26
4.2. L'EVOLUCIÓ DE L'ISLAMISME RADICAL A LA REGIÓ AMB PERSPECTIVA HISTÒRICA	26
4.3. LES CAUSES DELS CONFLICTES A SÍRIA I A L'IRAQ	31
5. ELS EQUILIBRIS FRÀGILS A L'ORIENT MITJÀ	32
6. LA LLUITA CONTRA ELS ESTEREOTIPS	35
7. OCCIDENT I ORIENT: DOS RELATS I UN FALS ENFRONTAMENT	37

8. LA FALSA DICOTOMIA ENTRE SEGURETAT I LLIBERTAT	39
9. SOLUCIONS A MITJÀ I LLARG TERMINI	41
9.1. FACTORS D'APAIVAGAMENT: LA GEOPOLÍTICA I LA LLUITA CONTRA LES DESIGUALTATS	41
9.2. ELS REPTES HUMANITARIS	42
10. CAP A UNA DIMENSIÓ ÈTICA DE LES RELACIONS INTERNACIONALS	46

Les jornades “Cap a un nou Orient Mitjà? Reptes i oportunitats per a la pau” es van celebrar els dies 28 i 29 d’abril i 4 i 5 de maig de 2015 a la Universitat de Barcelona amb l’objectiu d’analitzar els grans factors de canvi que viu la regió de l’Orient Mitjà. Van ser organitzades per l’Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) i el Centre d’Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona (CEHI-UB).

La conferència inaugural va anar a càrrec de Georges Corm, que va tractar sobre la reconfiguració geopolítica de l’Orient Mitjà. Les jornades van comptar també amb les conferències de Rafael Grasa, Jean-Pierre Filiu, Gema Martín Muñoz, Antoni Segura i Lurdes Vidal, i amb tres taules rodones: una sobre les revoltes àrabs, amb la participació d’Albert Garrido, Magali Thill i Isaías Barreñada; una altra sobre la visió dels mitjans de comunicació amb Yolanda Álvarez, Pedro Rojo i Joan Roura; i una darrera sobre les conseqüències humanitàries, amb Francesca Friz-Prguda, Aitor Zabalgogezkoa i Jesús A. Nuñez. Els diferents participants van poder reflexionar sobre els reptes i les oportunitats per a la transformació dels conflictes i la construcció de la pau a la regió. A través del debat amb altres experts es van poder combinar mirades, debatre punts de vista diferents, apuntar matisos, i posar damunt de la taula les principals qüestions i els reptes de governs, organitzacions i ciutadania en la transformació no violenta dels conflictes armats a la regió.

1.1. LES GRANS IDEES-FORÇA DE LES JORNADES

Al llarg de les jornades van sorgir una sèrie d'idees-força a partir de les quals hem estructurat el relat de les aportacions, els debats, els principals interrogants i les conclusions assolides.

En primer lloc es va constatar l'important procés de transformació de l'Orient Mitjà, que, tot i les seves particularitats, està immers dins dels canvis del sistema internacional i del nou marc geopolític. A més, el procés actual s'inscriu en un de més antic que va començar fa com a mínim tres dècades amb repercussions econòmiques i socials. Les revoltes àrabs no han fet més que accelerar les transformacions polítiques derivades d'aquest procés. Les seves conseqüències i reaccions han desfigurat l'escenari fins al moment conegut.

En segon lloc, va quedar palès que cal canviar l'enfocament sobre l'Orient Mitjà. Hem de mirar-lo combinant diferents prismes i, sobretot, tenir cura de singularitzar i enllaçar causes, factors i dimensions dels conflictes. Aquest enfocament permetrà entendre molt millor la complexitat de les relacions de conflicte i de cooperació i l'origen multicausal dels problemes, inclosos els conflictes violents.

En tercer lloc, una idea repetida i potent fou la necessitat d'entendre els orígens, d'anar a les arrels. No n'hi ha prou en detectar les causes immediates, sinó que per actuar sobre els problemes cal entendre els orígens. La mirada històrica, la mirada llarga, en aquest sentit és imprescindible. En fer-ho, veurem que alguns temes i problemes han tingut moltes i diverses manifestacions, mai idèntiques, però sí emparentades o semblants a voltes des de fa segles.

Quart, hom va constatar que l'Orient Mitjà ha estat i continua sent una regió d'equilibris fràgils. Les dinàmiques de conflictivitat, no violenta i violenta, abasten múltiples factors i molt diversos actors. A més, moltes dinàmiques tenen impactes mutus que alteren el curs de cadascun dels actors en singular. Els canvis locals poden modificar els equilibris regionals, de manera que la conflictivitat violenta interna i les seves conseqüències humanitàries han de ser analitzades i considerades com a factors influents d'aquests fràgils equilibris regionals.

Una cinquena idea-força insistí en la necessitat de lluitar contra els estereotips que condicionen les mirades de la regió i sovint defineixen les agendes polítiques o inclús les anàlisis de certs sectors acadèmics. Ras i curt, cal fugir d'òptiques orientalistes que estigmatitzen.

En sisè lloc, i molt relacionat amb el que acabem de comentar, hom va insistir en bandejar el relat que insisteix en un eventual enfrontament, irresoluble i secular, entre Occident i Orient. No existeix tal cosa, sinó relats amb poc debat i diàleg que sovint els dos cantons han instrumentalitzat en benefici del interessos de la geopolítica i de la geoeconomia. El que es necessita és un diàleg real, sincer i racional, que permeti identificar els veritables elements dels greuges i els relats respectius per anar bastint ponts d'entesa, espais progressivament ampliat on sorgeixin relats comuns o, almenys compatibles.

Una setena idea-força va insistir a mostrar que la contraposició entre seguretat i llibertat, sobretot per restringir la segona en benefici de la primera, és una falsa dicotomia. El terrorisme d'Al-Qaida i la geopolítica dels Estats Units han introduït aquests falsa dicotomia, amb la conseqüent pèrdua de llibertats, sobretot a partir de l'11 de setembre de 2001, amb una securització rampant i creixent de moltes dimensions de la vida social, econòmica i política. Les jornades van mostrar que la seguretat és sempre un resultat, una conseqüència d'altres factors i causes, mentre que la pervivència de les llibertats fonamentals han de considerar-se un principi, un element essencial per afrontar les causes econòmiques, socials i polítiques dels conflictes violents. Altrament dit, a la llarga, no hi ha seguretat sense llibertat, de manera que l'estabilitat forçada a partir d'opressions i restriccions a les llibertats és un estat passatger i a vegades un miratge.

En vuitè lloc, es va palesar que cal fugir de les visions a curt termini, si hom busca solucions i no simple gestió del present. Les jornades van identificar una sèrie de propostes per establir solucions a mitjà i llarg termini. Naturalment, també es va insistir en que cal tenir sempre present els elements d'apaivagament, la solució dels reptes humanitaris, però amb la insistència en que política i economia són els elements centrals per a la resolució i transformació dels conflictes a l'Orient Mitjà.

En novè i darrer lloc, hom va insistir en l'obligació d'actuar, però sempre recordant el consell hipocràtic segons el qual a l'hora d'actuar cal assegurar-se que no

s'empitjoren les coses. És necessari actuar, fer tot el que sigui possible, però per millorar realment la situació, no per salvar la nostra ànima. Aquest principi ha d'acompanyar l'aposta per construir una dimensió ètica de les relacions internacionals, per establir marcs d'actuació i fer efectius els mecanismes de protecció de les persones i de les comunitats, per fer front a les desigualtats globals tan presents a la regió i, finalment, per transformar els conflictes regionals i millorar el sistema internacional.

Els processos de canvi a l'Orient Mitjà van ser analitzats des de diferents perspectives al llarg de les jornades: des de l'anàlisi dels factors de canvi i continuïtat del nou marc internacional i geopolític fins l'acceleració dels canvis polítics derivats de les revoltes àrabs, passant per una anàlisi dels factors socials de llarga durada que es troben a la base de les transformacions que viu avui l'Orient Mitjà.

Rafael Grasa recordà, al principi de la seva intervenció, que la situació actual li feia pensar en una coneguda anècdota dels anys setanta. Acabada la revolució cultural a la República Popular de Xina i quan poc a poc es normalitzaren les relacions amb el país asiàtic, un polític francès li preguntà a un alt dirigent xinès quina opinió tenia de la Revolució Francesa de 1789. La seva resposta fou contundent: encara és massa aviat per tenir un judici clar i raonable sobre els esdeveniments. En el cas del Mediterrani, encara es pot ser més contundent: està canviant, la zona de l'Orient Mitjà es troba en procés de mutació accelerada, el capgirament és inevitable, però no se sap molt bé com i cap a on. Això reforça la posició de molts decisors, especialment a Brussel·les i a algunes capitals europees, que sostenen que encara és massa aviat per saber que està passant i, per tant, també massa aviat per actuar en conseqüència. Millor, diuen, esperar i mirar. Tanmateix, Rafael Grasa i altres ponents donaren pistes per entendre aquesta nova situació.

2.1. NOU MARC INTERNACIONAL I GEOPOLÍTIC. FACTORS DE CANVI I CONTINUÏTAT

L'Orient Mitjà és una zona important a la geopolítica mundial des de fa un segle i mig com a mínim i, naturalment, en aquest temps, com mostrà Grasa, la geopolítica ha canviat molt. La zona ha tingut tres grans moments reconfiguradors, tres grans xocs: la primera guerra mundial; la segona guerra mundial; i actualment l'impacte combinat de la fi de la guerra freda i de les primaveres àrabs. Durant el mateix període el sistema internacional ha tingut tres grans canvis: els tractats de Versalles després de la primera guerra mundial; la posició dominant dels Estats Units després de la segona guerra mundial; i la fi de la guerra freda.

2.1.1. EL RETORN DE LA GEOPOLÍTICA

La geopolítica és imprescindible per entendre les relacions de poder i els conflictes en el nou marc internacional. De fet, avui en dia la geopolítica torna a estar en el discurs de molts actors, amb una gran diversitat d'enfocaments i perspectives. Tanmateix, la primera dificultat, senyalà Grasa, és definir-la. Alguns l'han caracteritzada com l'estudi de les relacions de força en l'espai. Yves Lacoste, gran recuperador de la geopolítica des de la crítica del poder tradicional i de la geografia política, la defineix com tot allò relacionat amb les rivalitats de poder i d'influència sobre els territoris i poblacions que viuen en ells. D'altres continuen sostenint que és un instrument, sofisticat i dissimulat, del poder per a la seva dominació, producte del seu "vici" original, de naixement, quan serví per justificar polítiques exteriors imperials i agressives. No obstant, també és cert que, sense determinismes, els instruments i conceptes geopolítics permeten copsar vincles i relacions entre els territoris, les característiques geoeconòmiques i estructurals de cada un d'ells, la població que hi viu, les matèries primeres que utilitzen, el tipus de força que tem i la que sol emprar.

En suma, la geopolítica, i avui la geoeconomia, que des de finals dels anys vuitanta ha reivindicat Wallerstein, permeten entendre millor els factors materials que condicionen el joc polític intern, i, sobretot, internacional. La geopolítica, digué Grasa, ajuda a entendre, amb un enfocament politològic i econòmic més que geogràfic, les relacions de seguretat, de poder i de forces, les coalicions i els conflictes. La geopolítica, d'entrada, ens ajuda a singularitzar les constriccions i

influències d'un país, un grup de països o una zona concreta, en permetre comprendre millor el context. En el cas que ens ocupa ens ajuda a entendre perquè la regió de l'Orient Mitjà continua sent important, tot i les transformacions, en unes relacions internacionals centrades creixentment en el Pacífic. Ens ajuda a comprendre el paper que tindran a les relacions internacionals, els països i les poblacions de la regió, les perspectives del creixement, del comerç i de les inversions, la dependència d'altres zones, etcètera. Per exemple, la regió està fortament afectada per un canvi transcendent: la recent suficiència petrolera dels Estats Units a causa del recurs a extraccions mitjançant "fracking", que afecta a la seva percepció de la centralitat de l'abastiment del petroli, considerat assumpte cabdal de seguretat nacional des de l'administració Carter i, també, a la possibilitat de canviar la seva principal aliança a la regió, des dels anys quaranta, la dinastia saudita.

Seguint aquest raonament, el ponent insistí en el fet que la geopolítica permet copsar com canvien les relacions de força i les relacions econòmiques, i ens obliga a interrogar-nos sobre la causalitat última: en els canvis en curs, què serà més cabdal, les dinàmiques internes de la regió o els resultats dels canvis del sistema internacional?

2.1.2. CANVIS AL SISTEMA INTERNACIONAL I A LA CONFLICTIVITAT ARMADA

Rafael Grasa va destacar el caràcter polièdric dels conflictes armats al món actual, en haver-se perdut el marc referencial de la polaritat que els havia marcat durant la guerra freda. Tot plegat ha canviat el sentit, el relat que els estructurava. D'aquí la importància d'entendre el nou context i el marc narratiu que s'està gestant. Concretament, va resumir les transformacions que s'han produït després de 25 anys del final de la guerra freda, en cinc punts.

En primer lloc, el sistema es caracteritza per estar governat per factors econòmics, no polítics o ideològics. En segon lloc, per haver-se produït una transformació de la naturalesa del poder, amb una creixent importància del poder estructural (que fixa les regles del joc) i del poder persuasiu i suau, així com en la seva distribució i difusió entre moltes potències emergents. En tercer lloc, per una creixent centralitat, qualitativa i quantitativa, dels països emergents del Sud global. Quart, per canvis significatius en la seguretat i en el tipus de violència directa, central per

al sistema: amb una mitjana de mig milió de morts per arma anuals, només un 20% de les morts es deuen a violència directa políticament intencional, és a dir, conflicte armat i terrorisme. La resta les causen fenòmens com el narcotràfic, el crim organitzat o la inseguretat ciutadana. Pel que fa al terrorisme, convé recordar que normalment les víctimes mortals que causa no supera l'1% del total.

Aquests canvis en les pautes de violència directa es relacionen amb un cinquè element a considerar: el desenvolupament econòmic. Tot i la bretxa entre el Nord i el Sud, la desigualtat i l'exclusió creixent són comunes als dos llocs, amb una acceleració derivada de la crisi econòmica.

En relació amb la naturalesa i exercici del poder, Rafael Grasa va assenyalar que el poder dur, és a dir militar, continua essent important, sens dubte, però ha perdut rellevància front als esmentats poder estructural i poder "suau". Tenir capacitat per fixar normes i regles de joc i poder de seducció per fer que la conducta dels altres sigui semblant a la que volem és més important que exercir constantment la coacció i amenaçar o usar la força militar. Aquí és on la geopolítica clàssica no resulta útil. Des de Hobbes hom sap que hi ha dos tipus de poder, l'entès com la capacitat de mobilitzar recursos (quants soldats, quines fronteres, quines matèries primeres..), utilitzat en l'anàlisi de la geopolítica, i el relacional (quins amics i enemics tens, quines aliances, a quines xarxes pertanys). No es tracta de poders incompatibles, però en un món interdependent, el relacional està guanyant pes. D'altra banda, Rafael Grasa també es va referir al canvi en la distribució del poder: s'observa un afebliment progressiu, almenys en termes relatius, de les potències del nord, tant en termes econòmics com de creixement militar, i una creixent centralitat dels països emergents, com els anomenats BRICS. Segons va indicar, s'observen dos canvis importants en la naturalesa del poder. En el camp militar, la unipolaritat dels EEUU continua sent cabdal, tot i el creixement de Xina. En canvi, en el terreny tecnològic, econòmic o cultural, la situació és diferent. Finalment, hom observa una tendència a la des-occidentalització geogràfica: el centre de gravitació del sistema es desplaça cap al Pacífic, en termes econòmics i també militars, com mostra la creixent inclinació per la militarització d'àmplies zones, com Xina i les potències emergents.

Els canvis ressenyats en les pautes de violència directa i en la naturalesa i distribució del poder necessiten però ser explicades i enteses, tot i no ser una tasca

fàcil. La guerra freda, amb tota la seva complexitat, es podia explicar a través de tres factors causals: preponderància de la política, bipolaritat i importància absoluta de les armes nuclears. Encara no estem en condicions d'explicar els trets bàsics del sistema de postguerra freda i els conceptes que l'articulen. Una cosa, però, és clara: continua present el tret definidor dels sistemes internacionals des de la pau de Westfàlia i la creació de la ficció jurídica de la igualtat de tots els estats. Això ens indica que tot el que es va creant es manté, malgrat les innovacions constants. El resultat, una barreja del vell i del nou, que s'aplica sovint als mateixos temes i a les mateixes regions. És propi dels temps de transició: el nou no acaba de néixer i el vell no acaba de morir.

Segons Rafael Grasa, el nou és la primacia de l'economia, la multipolaritat, el major recurs al poder suau i al relacional com també la creixent importància dels actors privats, lucratius i no lucratius en totes les esferes, inclosa la de seguretat. S'hi afegeix una lluita de narratives que intenten justificar les agendes i accions contraposades, ben exemplificada, simbòlicament, en Davos versus Porto Alegre.

A l'Orient Mitjà també hi ha una tensió ben perceptible entre el nou i el vell, tant en els fets específicament regionals com en l'actitud de les grans potències. La temptació de les potències occidentals és modificar les regles de joc, alterar la geopolítica, un cop desfermada la inestabilitat, com mostren els exemples d'Egipte, Síria o el Iemen. Però aquesta novetat forma part de la tradició secular de les potències occidentals a la regió, tot buscant-hi l'hegemonia. Semblaria que a l'Orient Mitjà s'aplica la teoria que parla de quatre fases en la lluita per l'hegemonia: la primera, de lluita entre els aspirants a hegemonia; la segona, la més estable, on els vencedors, una o diverses potències mundials, estan al cap d'un sistema de seguretat internacional, amb regles derivades del seu lideratge i hegemonia, i amb certa estabilitat; la tercera, l'inici de la fragmentació, quan comença la deslegitimació, l'afebliment del líder, la pèrdua de confiança en la necessitat i la confiabilitat del sistema, on sovintegen els problemes i els conflictes que no es poden resoldre, amb passivitat o menys implicació del líder, que mira cap a una altra banda, i mostra que no pot seguir essent el gendarme del món, o d'aquella regió. Finalment, arriba una quarta fase de desconcentració, on apareixen novament diversos líders en competència, hegemonia en lluita, on la crisi es fa estructural i les regles, fins aleshores dominants, comencen a no funcionar. Segons Rafael Grasa, la postguerra freda, tant a nivell general com regional, sembla situar-

se entre la fase tres i la fase quatre d'aquesta visió. Tot i que tampoc hi ha encara una situació clara respecte de qui mana i de quines són les regles.

Hi ha, però, una segona explicació, complementària, dels canvis del sistema internacional, que fou expressada per Georges Corm. Tot pensant en com canviar les regles seculars, Corm posà l'èmfasi en la creació i funcionament de mecanismes per frenar la mundialització, mostrant que les relacions de poder són importants per entendre el món, però recordant que no són naturals, sinó que són idees construïdes, que després determinen i presenten com inevitable el que prové d'interessos i opcions concretes. Cal per tant, digué, atrevir-se a pensar d'una altra manera, amb més coherència, revisar els elements i els dogmes del neoliberalisme, que ha condicionat i dificultat els grans debats contemporanis sobre temes com el creixement, la desigualtat, el canvi climàtic, etc. Una mirada crítica, digué Corm, a partir d'aquest enfocament ens pot ajudar a entendre millor les implicacions per a l'Orient Mitjà d'aquests canvis del sistema internacional.

2.1.3. IMPLICACIONS A L'ORIENT MITJÀ

Tant Rafael Grasa com Georges Corm intentaren descriure les implicacions del canvi del sistema internacional presents a la regió des de mirades diferents i crítiques.

L'Orient Mitjà, cruïlla entre Àsia, Europa i Àfrica, és una regió d'interacció entre pobles, idees, civilitzacions, i comerç. Una regió, caldria recordar, que ha vist la formació de grans estats, com els imperis àrabs, perses i otomans, que ha estat un lloc de cobdícia per uns i altres, i que entre el 1945 i el 1990 va ser l'escaquer de la geopolítica mundial.

La Mediterrània actual és una Mediterrània ampliada, que abraça també el golf pèrsic, Afganistan, Pakistan, etc. L'Orient Mitjà ha passat per tres canvis provocats per Occident: Primer, el col·lapse de l'imperi Otomà i els acords Sykes-Picot. Segon, les transformacions després de la segona guerra mundial amb els Estats Units com a potència central del sistema, i per últim, el nou context de la postguerra freda, que podria capgirar alguns dels canvis de la primera i la segona guerra mundial. Trobem en aquest Orient Mitjà estats amb dificultats, pobles humiliats que reaccionen, economies amb dificultats, desigualtat extrema i

pobresa, un medi ambient complicat, geografies torturades, recursos explotats i en alguns casos sobreexplotats, una constant història d'intrusos – de potències externes -, una onada de refugiats gairebé sense precedents, i un radicalisme violent. Les alteracions en el sistema internacional tenen implicacions de gran envergadura per a l'Orient Mitjà, al mateix temps però, com ens van recordar al llarg de les jornades, els conflictes i la situació que viu la regió poden tenir àmplies repercussions també per al nou marc internacional i geopolític.

2.2. PROCESSOS DE CANVI ECONÒMIC I SOCIAL DE LLARGA DURADA

Els canvis a l'Orient Mitjà, però, no es poden entendre com a fenòmens espontanis, sorgits del no res. Isaías Barreñada, com abans Georges Corm, va explicar que des de fa varies dècades el conjunt dels països àrabs estan immersos en noves dinàmiques socials. Tots els països àrabs es troben en un estat avançat de les anomenades transicions demogràfiques. En aquest sentit, també s'han produït canvis importants en la incorporació de la dona al món del treball, en els comportaments sexuals i reproductius, etc. L'estructura de la població, està avui protagonitzada per joves adults amb fortes pretensions de substituir les elits. Són societats que comencen a envellir i les expectatives de futur marquen el sentiment d'una gran majoria.

A més a més l'accés a la informació ha trencat amb el control vertical del discurs, i l'unanimisme d'aquest sobre la construcció nacional ha quedat qüestionat. Es reformulen així identitats, i creix l'individualisme. Barreñada va destacar que la família i el clan, són factors que ja no descriuen bé, o exclusivament, la realitat de les societats àrabs. Les relacions entre l'individu i l'Estat, per tant, han canviat. Els estats s'han debilitat i han deixat de complir la seva funció de proveir béns i regular les relacions econòmiques. La gent ja no només exigeix a l'Estat que cobreixi les necessitats bàsiques sinó que també demana que garanteixi els drets bàsics i ofereixi més participació. Les societats àrabs es troben amb estats que no compleixen la seva funció, i això genera frustració, desafecció i protesta.

Un altre fenomen en el que va insistir Barreñada, és que malgrat la instrumentalització de les identitats religioses, existeix una presència de forces de secularització que xoquen amb les estructures del poder polític, familiar, etc.

Encara que s'insisteixi en el pes de la religió en les societats de l'Orient Mitjà, el ponent va afirmar com hi ha una creixent individualització de les pràctiques religioses i fins i tot, com s'estén la no-creença. Cada cop és més comú una creença en el terreny més personal.

Per tant, l'idea principal a tenir present, manifestada per tots els ponents, és que els processos de canvi a l'Orient Mitjà, són canvis de llarga durada que s'han desenvolupat en aquestes societats des dels anys setanta. Les revoltes de 2010-11 van ser la resposta al desajust entre una nova realitat social i cultural, i els marcs polítics existents. Un desfasament que es va traduir en manifestacions de ruptura, i una reclamació per una vida digna, benestar i reconeixement de ciutadania. És a dir, un conjunt de demandes ciutadanes que es rebel·laren contra el poder polític i econòmic imperant.

Albert Garrido va destacar que abans de les revoltes, primer es va haver de concentrar una massa crítica contra el règim, nascuda de la ruptura del contracte social. Un contracte forjat en la gènesi de l'estat àrab i fonamentat en base a un pacte social derivat de l'estat providència en el qual els governants eren acceptats a canvi de proveir les necessitats bàsiques a la població. L'Estat fonamentat en una economia de subsistència va degenerar amb el pas del temps cap a un estat antropomòrfic, que es va desenvolupar en funció dels interessos del nucli de poder. És així com l'Estat va deixar de complir la seva funció primària i es va produir un bloqueig dels ascensors socials de forma que la massa crítica començà a impugnar el poder. Albert Garrido va destacar que ens trobem davant d'uns processos de transformació social on l'Estat té a la seva disposició la generació de joves millor preparats però amb els accessos a un futur decent denegats. Els joves es troben davant de dues alternatives: o s'acullen a un sistema de subocupació generalitzada o bé decideixen saltar al mar i provar sort a Europa. Tot plegat és, segons el ponent, el que va ajudar a generar la massa crítica indispensable per a enfrontar-se al poder.

Georges Corm va incidir també en el fracàs de les transformacions econòmiques (industrialització i desenvolupament) i de la democratització dels estats àrabs postcoloniais, com a elements conductors de la ruptura del pacte social. Corm va identificar els orígens d'aquest fracàs en la introducció del lliure comerç a la regió. Això succeeix quan, amb el colonialisme, el comerç europeu envaeix l'Imperi

Otomà donant lloc a la seva progressiva destrucció i a la transformació social de la regió. Aquesta visió llarga del fracàs de les polítiques d'industrialització dibuixa uns estats postcoloniais basats en economies rendistes i construïts sobre aquest fracàs.

2.3. L'ACCELERACIÓ DEL CANVIS POLÍTICS

Les revoltes àrabs han accelerat una sèrie de canvis polítics a la regió que van ser analitzades en diferents moments de les jornades. Els ponents van coincidir en destacar com les revoltes van donar protagonisme a l'oposició política i a la ciutadania que va perdre la por i es va enfrontar als règims autoritaris. Magalí Thill va destacar i enumerar el protagonisme de les dones en les revoltes: la presència al carrer, a les xarxes, i en l'activitat política durant els processos de canvi polític, assenyalant tanmateix com aquest nou rol va ser contestat pels règims amb mesures repressives i càstigs físics i en un retrocés important dels seus drets.

La massa crítica que va protagonitzar les revoltes es va convertir, segons Albert Garrido, en un bloc històric capaç de posar contra les cordes i fer caure diferents règims. Malgrat tot, amb la caiguda dels dictadors, aquesta massa crítica es va descompondre ràpidament, de tal manera que diferents i petits grups van iniciar una carrera política pel seu compte i van ser els grups opositors que realment estaven implantats en aquestes societats, com els Germans Musulmans, els que prendran avantatge en el procés de canvi polític. Per tant la descomposició del bloc històric va debilitar molt la sort de les revoltes àrabs.

Lurdes Vidal va recordar que l'inici de les revoltes a Síria estava protagonitzada per un moviment pacífic, no violent i no ancorat a una estratègia inicial ni a unes preferències ideològiques concretes. Es va tractar d'una revolució espontània, no liderada, no coordinada i popular, impulsada per joves activistes. A Síria va tenir fortes repercussions en el món rural, el menys beneficiat pel sistema clientelar del règim i on s'havien fet sentir les pitjors conseqüències de la crisi. Gema Martín Muñoz va recordar que a l'Iraq també hi va haver manifestacions el febrer de 2012 a Faluja, Ramadi i a altres poblacions urbanes de majoria sunnita molt castigades durant l'època de la contra insurgència. Les protestes demanaven la dimissió de Maliki, i es van solidaritzar amb les revoltes a Síria, però van ser esclafades i es va endurir la repressió contra la població sunnita.

Albert Garrido va destacar com amb independència de l'èxit polític, hi ha un canvi important que s'ha fet sentir, i és que la por ha desaparegut d'importants segments de les societats àrabs. Al mateix temps però, va advertir del risc que suposa en alguns casos el desenvolupament ulterior, i com el mateix agreujament de la guerra ha provocat la creació de falsos fronts i falsos adversaris de manera que la pròpia guerra ha confrontat sectors del mateix bloc del canvi polític. El resultat de tot això pot ser dramàtic i fa molt més complex el desenllaç. El ponent va advertir del risc del conformisme i va afirmar que si no hi ha una segona fractura social en termes de psicologia col·lectiva, els països àrabs poden entrar de nou en una espècie de carreró sense sortida que restablirà el conformisme i la situació anterior a les revoltes.

En aquest sentit, Isaías Barreñada va definir les revoltes com a revoltes inconcluses. És a dir, el desajust entre el canvi social i polític que es trobava a l'origen de les revoltes no s'ha resolt i, per tant, és possible una nova onada. Així doncs, les revoltes i els canvis polítics són projectes inacabats, i les demandes continuen vives malgrat els esdeveniments que s'han produït. Jean-Pierre Filiu també va insistir en que les revoltes no havien estat suficients i en la necessitat de canvis encara més profunds. Georges Corm va subratllar la necessitat d'un canvi més global, també a Europa, contra la dictadura del neoliberalisme com a responsable dels desajustos polítics i socials, de la situació de crisi i de la vulneració de drets que viu la població en ambdues ribes del Mediterrani.

CANVIS D'ENFOCAMENT EN L'ANÀLISI DE L'ORIENT MITJÀ. PROBLEMES I DIMENSIONS

Un dels debats importants de les jornades va girar entorn a la necessitat d'establir una mirada diferent a la regió. Rafael Grasa va apuntar com a l'Orient Mitjà hi ha hagut poc enfocament d'anàlisi de conflictes, de raons estructurals i de multiplicadors. Per tant, cal singularitzar i enllaçar causes, factors i dimensions dels conflictes per buscar sortides positives.

3.1. PRINCIPALS PROBLEMES I DIMENSIONS DELS CONFLICTES A L'ORIENT MITJÀ

Rafael Grasa va assenyalar durant la introducció alguns dels factors que marquen avui la regió, i que ens permeten un enfocament diferent sobre la situació. Va destacar un primer factor clarament disruptor que en marca el conjunt: el fet que Israel és l'única potència nuclear a la regió. Un segon factor que va considerar és el creixement del desordre regional vinculat a molts elements que s'entrellacen entre ells: una nova versió de l'arc de crisi entre xiïtes i sunnites, amb moltes divisions internes, la lluita entre l'Aràbia Saudita i Qatar o Oman, els canvis d'aliances entre Egipte i l'Aràbia Saudita, etc. Un tercer factor és l'impacte de les Primaveres Àrabs i els nous reptes per a l'islam polític. Finalment, Rafael Grasa va apuntar com la suficiència energètica dels Estats Units i la incapacitat de la OPEP per pactar el preu del petroli pot acabar provocant que no hi hagi un 5è o 6è president nord-americà que intervingui a la regió i, per tant, un cert allunyament de l'intervencionisme directe que han protagonitzat els Estats Units en les darreres dècades.

Georges Corm va diferenciar entre dos tipus de factors explicatius d'aquestes violències que han agafat proporcions incomprensibles a la regió. Entre els factors interns hi ha la desfeta socioeconòmica dels països àrabs -fins i tot dels que es consideren potències petroleres, on les poblacions no s'han mobilitzat per filiació

política sinó per la demanda de justícia i drets socials. Entre els factors externs – estretament lligats als interns – destaca la raó geopolítica.

Una nova dimensió dels problemes a l'Orient Mitjà, del qual diferents ponents van parlar, és l'entrellaçament entre política i violència a través d'allò il·legal. L'organització Estat Islàmic ha vinculat la lluita política amb la violència. Jean-Pierre Filiu la va descriure com una organització criminal que controla el relat polític i va advertir, com també ho va fer Gema Martín Muñoz, de l'enorme risc i de les repercussions de no abordar el problema des de la seva base política. Jean-Pierre Filiu va centrar el problema en el règim d'Al-Assad i va plantejar que només acabant amb el règim siria es podria afrontar l'amenaça d'Estat Islàmic. Per a Gema Martín Muñoz, la solució política passaria també per l'Iraq, per donar alternativa política a la població sunnita i posar fi a un règim sectari que l'ha desposseïda i exclosa del sistema.

3.1.1. DIMENSIONS DEL CONFLICTE A SÍRIA

Lurdes Vidal va descriure molt clarament com fan implosió dins l'escenari siria les múltiples dimensions i capes de conflictivitat que viu la regió. Va explicar com a l'inici del conflicte hi havia una obsessió sobre el perill que el conflicte es desbordés i s'expandís. El que ha passat, al contrari, és que totes les tensions regionals s'han concentrat en el règim siria. A més, a la dimensió inicial del conflicte entre el règim i la revolta ciutadana, s'hi han afegit les fractures regionals tradicionals.

Una altra dimensió del conflicte, va apuntar la ponent, és que l'estat post-colonial està en crisi i s'enfronta a forces transnacionals i dinàmiques d'aliances tribals que amenacen l'escenari de l'Estat centralitzat. El conflicte serveix també per concentrar les rivalitats polítiques entre l'Iran i l'Aràbia Saudita, i entre aquesta i Qatar, mentre al mateix temps és l'escenari d'una nova guerra freda entre els Estats Units i Rússia.

A tot això, Lurdes Vidal va apuntar que caldria afegir altres dimensions com ara la lluita entre els rebels sirians i els gihadistes, en la qual va recordar que és el règim d'Al-Assad el que permet una situació de connivència, ja que gairebé no s'ha enfrontat a l'organització Estat Islàmic. Les grans conquestes territorials d'aquesta organització provenen de zones que eren controlades per l'oposició siriana. Una altra dimensió que no es pot deixar de banda és la guerra intergihadista, és a dir com Al-Nusra i les filials d'Al-Qaida s'enfronten eventualment a Estat Islàmic.

3.1.2. ELS PROBLEMES DEL CONFLICTE A L'IRAQ

Gema Martín Muñoz va analitzar els fonaments del sistema polític iraquíà sorgit el 2003 per entendre els problemes als què s'enfronta avui. Va assenyalar com els Estats Units amb una visió orientalista – és a dir amb un conjunt de falsos estereotips, prejudicis i actituds occidentals respecte el món arabo-musulmà amb l'objectiu de controlar-lo i dominar-lo– han establert de facto un sistema confessional i han imposat a l'Iraq una visió maniquea de les identitats. En aquesta divisió de les identitats sectàries la ponent va destacar que als sunnites els hi correspon la consideració d'enemic. Amb aquest sistema s'han importat els clixés externs a una població enormement diversa i s'ha estigmatitzat a la població sunnita, posant-la en la seva globalitat al sac del Baasisme i del Sadamisme, sense tenir en compte que una part enorme dels sunnites van patir de forma brutal la repressió durant el règim de Sadam.

Gema Martín Muñoz va argumentar com els clixés es van imposar entre la pròpia població xiïta que havia vist amb bons ulls la caiguda de Sadam. Els Estats Units així van desconfiar també de les faccions polítiques de l'interior i van donar prioritat als iraquians de l'exili, que quan van tornar al país, eren estranys a la societat iraquiana. Per exemple, Nur al-Mailiki, que va governar des de 2006 fins a l'agost del 2014, portava vint-i-cinc anys fora de l'Iraq. La gran paradoxa és que qui va monopolitzar el govern de l'Iraq van ser personalitats xiïtes de l'exili que venien de Teheran imbuïts de les aspiracions d'influència regional de l'Iran. Gema Martín Muñoz va reivindicar l'origen polític de tots aquests problemes i com és en la política on cal buscar les solucions.

3.2. ELS FACTORS EXTERNS: LA GEOPOLÍTICA I EL PAPER DELS ESTATS UNITS A LA REGIÓ

En la mateixa línia que Gema Martín Muñoz va identificar els orígens dels problemes a l'Iraq en la intervenció americana, Georges Corm també va apuntar el joc geopolític dels Estats Units a la regió com a principal factor extern. Va assenyalar que no es pot entendre res de la situació actual si no s'entén l'estratègia dels Estats Units a la regió durant la guerra freda. El ponent va recordar l'entrenament militar de desenes de milers de joves àrabs per anar a lluitar a l'Afganistan. En un moment en que els àrabs ja no tenien cap mena de relació amb els afgans, els Estats Units els van enviar a fer la gihad contra la Unió Soviètica. A partir d'aquell moment veiem una instrumentalització de l'islam. Georges Corm va

explicar com el concepte de reislamització de les societats àrabs i musulmanes es va filtrar en la teoria geopolítica dels Estats Units per lluitar contra la ideologia comunista als països musulmans. Indonèsia, Pakistan i Turquia són exemples clars d'aquesta instrumentalització del relat i de les identitats religioses en l'enfrontament geopolític de la guerra freda. Un cop acabada la guerra freda el fenomen es va estendre, a Bòsnia, Txetxènia, el Caucas, etc.

Gema Martín Muñoz va explicar la seva tesi sobre com el desastre que viu avui l'Iraq és responsabilitat del fracàs de la intervenció dels Estats Units al 2003 i la construcció d'un estat sectari. Va argumentar com avui es viu un moment en que els Estats Units s'han cansat de l'Orient Mitjà. L'Iraq i l'Afganistan han estat dos Vietnam. No volen implicar-se en intervencions directes que desgasten militarment i que tenen un cost econòmic i social massa elevat. Pretenien doncs tractar-les com a conflictes interns fins que Estat Islàmic va aconseguir arrossegar de nou Occident en el conflicte. A l'hora, els Estats Units s'estan especialitzant en la guerra de drons, que implica una menor intervenció directa i menys baixes, i que han posat a prova al Pakistan, al Iemen i a Somàlia.

Sobre el paper de la comunitat internacional a Síria, Lurdes Vidal va exposar com des de l'inici del conflicte, es va intentar aprovar un seguit de resolucions al Consell de Seguretat, que van topar amb l'oposició i el veto de Xina i Rússia. També, va recordar els intents de la Lliga Àrab de trobar solucions, amb una missió d'observació fallida inclosa, impulsada per Qatar, i les línies vermelles en l'ús d'armes químiques senyalades per Obama. La ponent va fer memòria que quan a l'estiu de 2013 es constaten els atacs químics sobre la població civil a Síria, la situació va desembocar finalment en un acord per desmantellar l'arsenal químic de Síria. Això va significar un primer procés de rehabilitació del règim, dibuixant el camí cap al que s'ha anomenat com la lògica del mal menor. Lurdes Vidal va definir aquesta lògica com un fals dilema en el que només es consideren dues alternatives: els gihadistes, el pitjor dels mals, o Al-Assad, el mal menor. Va reivindicar que existeix també una tercera via, suport a la resistència i a l'oposició, però sotmesa a fortes pressions. Aquest fals dilema justifica certa inoperància o incapacitat de la comunitat internacional i una passivitat tremenda de l'opinió pública internacional davant del drama que sofreix la població siriana.

3.3. FACTORS INTERNS: LES CONDICIONS SOCIOECONÒMIQUES ALS PAÏSOS DE LA REGIÓ

Georges Corm va assenyalar com a factors interns la situació de vulnerabilitat i de pobresa en que es troben avui els països àrabs, el creixement de les desigualtats i el deteriorament progressiu de les condicions de vida. En el mateix sentit Isaías Barreñada va apuntar com les condicions econòmiques segueixen sense respondre a les demandes de les revoltes àrabs i va donar algunes xifres. Segons la OIT, el món àrab segueix essent la regió amb més desocupació: des de fa 15 anys és la que més n'acumula. La participació de la dona al mercat laboral és també de les més baixes del món.

Lurdes Vidal va analitzar les condicions socioeconòmiques a Síria: la privatització parcial dels serveis socials, el creixement de la pobresa del 22 al 34% en deu anys, els elevats índexs d'atur, el fracàs de les reformes i el procés de modernització, el relleu generacional de les elits, un procés de privatització d'empreses - utilitzat per beneficiar a les oligarquies sunnites de Damasc i Alep, per tal d'assegurar la seva adhesió al règim - i la concentració dels beneficis als més propers al clan familiar. Totes elles són exemples destacats de la ruptura del contracte social i els motius més clars per agrupar una massa social de protesta contra el règim. La ponent va donar també algunes xifres de com la repressió i la deriva cap al conflicte civil han deteriorat les condicions de vida d'una forma espectacular: la destrucció d'infraestructures, el desplaçament intern i extern de més del 60% de la població, el nombre de morts i ferits que supera el 5% de la població, i la caiguda de 20 anys de l'esperança de vida, factors que marcaran durant dècades les condicions internes del país.

Gema Martín Muñoz també va assenyalar algunes de les condicions econòmiques com a factors interns més rellevants de l'auge de la violència a l'Iraq. La ponent va explicar com després de la guerra de 2003, la prioritat ha estat la reconstrucció de les infraestructures de petroli i gas; mentre que la resta del país segueix destruït. Gema Martín Muñoz també va enumerar alguns dels elements més clars del desastre humanitari: una situació mediambiental calamitosa; la presència d'urani empobrit, que ha fet créixer la mortalitat infantil; l'elevat nombre de leucèmies i altres càncers; els dos milions de persones que segueixen refugiades; i l'elevat nombre de desplaçades internes. La destrucció d'un país, d'un sistema polític i d'una societat no només ha fet sucumbir l'Iraq al sectarisme, sinó que la

desposseïció profunda de la població sunnita ha posat les bases polítiques per a l'aparició de l'organització Estat Islàmic.

ANALITZAR LES CAUSES, ENTENDRE ELS ORÍGENS

4.1. LA VISIÓ LLARGA DELS CANVIS A L'ORIENT MITJÀ

Georges Corm va oferir en la seva conferència alguns elements per fer una lectura amb una visió històrica de l'Orient Mitjà, tot destacant la importància d'entendre els orígens de les problemàtiques actuals per tenir-les en compte a l'hora de buscar solucions i oferir una mirada diferent. L'acadèmic libanès es va remuntar a la reconfiguració de la regió al segle XIX, quan es va dibuixar la remodelació dels Balcans i de l'Orient Mitjà. Va recordar que al 1888 ja es parlava de balcanització lligada a les qüestions del sud de la Mediterrània. Així la instrumentalització de les identitats ètniques i religioses es troba a l'origen dels conflictes a Iugoslàvia, i posteriorment al Líban. Georges Corm va explicar com la ruptura que es produeix entre les dues ribes del Mediterrani no té a veure amb l'islam; i va explicar que el seu origen és polític i té a veure amb el desmantellament de l'imperi Otomà, o anteriorment amb la ruptura entre l'església de Bizanci i la de Roma, o de molts altres sistemes que no es tenen prou en consideració.

4.2. L'EVOLUCIÓ DE L'ISLAMISME RADICAL A LA REGIÓ AMB PERSPECTIVA HISTÒRICA

En aquest sentit Antoni Segura va oferir una lectura històrica de l'evolució de l'islamisme radical entès com aquell d'arrel wahhabita. Va explicar com el wahhabisme fou un moviment religiós impulsat per Muhammad ibn Abd al-Wahhab (1703-1791) a la segona meitat del segle XVIII. Reperent les idees d'Ibn Taymiyya, Al-Wahhab començà la seva predicació fins que el 1741 fou expulsat de la seva ciutat (Uyayna, al Najd, Aràbia Saudita) per difondre idees ultraconservadores. Al-Wahhab fou acollit per Ibn Saud i la seva tribu. Ibn Saud va

veure en les idees de Al-Wahhab una via per arribar al poder i des d'aleshores el wahhabisme va lligar el seu futur al d'una monarquia.

Acabada la primera guerra mundial, desaparegut l'Imperi Otomà, i abolit el Califat el 1924 per Mustafà Kemal, els Ibn Saud i el wahhabisme van reaparèixer. Entre 1924 i 1925, Abd al-Aziz III ibn Saud va conquerir la regió d'Al-Hijaz, amb les ciutats santes de Medina i la Meca. El 1927, va fundar el primer regne wahhabita a l'Aràbia, que fou reconegut per la Unió Soviètica, el Regne Unit i França. El 1932, passà a denominar-se Aràbia Saudita. Però aquella Aràbia Saudita, rica en hidrocarburs, tenia poc a veure amb els fogosos guerrers wahhabites de feia un segle. Ibn Saud va saber modular molt aviat les exigències doctrinals del wahhabisme, que era la base de legitimitat del seu poder polític, amb les exigències del segle XX on ja no era possible governar sense considerar els interessos i la voluntat dels Estats Units i les potències europees. A la fe del creient s'imposava ara el pragmatisme del governant.

Antoni Segura va explicar que el 1945 Abd al-Aziz III es va reunir al canal de Suez amb Franklin D. Roosevelt, que tornava de la Conferència de Ialta, i va establir una sòlida aliança amb els Estats Units. L'acord definí en bona mesura les bases internacionals del nou Estat: Aràbia Saudita obtenia la protecció del país més poderós del món a canvi de garantir les exportacions de petroli i de mantenir-se fidel a Washington. Per la seva banda, els Estats Units es comprometien a mirar cap a una altra banda per no interferir formalment en la política interior del regne, ni en l'aplicació d'una versió de l'islam clarament retrògrada, amb unes lleis que incloïen unes penes de càstigs corporals i una discriminació de gènere inacceptables i vexatòries, sense cap respecte per les llibertats i els drets humans i implacable amb qualsevol bri de dissidència, ja fos política o religiosa.

A la segona meitat del segle XX, el pragmatisme geopolític obligava a suavitzar els contorns més durs del wahhabisme i, per descomptat, impedia reprendre qualsevol actitud ofensiva més enllà de les fronteres del regne saudita. Així doncs, el wahhabisme oficial institucionalitzat va substituir la gihad per la influència cultural finançant moviments pietistes i de l'islam polític. Com que no es podia conquerir la Umma (comunitat dels creients) es va intentar la seva wahhabització, la qual cosa ha contribuït en les darreres dècades a confrontar la varietat de tradicions culturals de l'islam provocant la divisió del món musulmà. D'una manera o altra el wahhabisme seguia viu puix era el principal factor de legitimitat del règim saudita. Però el finançament d'escoles, mesquites, moviments pietistes i moviments d'alliberament nacionals va arribar també als grups radicals que pugnaven per imposar aquell retorn a l'islam dels temps del Profeta que predicava el

wahhabisme. Això incloïa de nou el retorn a la gihad en la seva acceptació més agressiva.

Antoni Segura va recordar com l'any 1979 suposà una inflexió en l'estatus quo vigent fins llavors a l'Orient Mitjà. Amb la revolució de l'Iran, els Estats Units perdien un aliat incondicional i de tota confiança, el xa Muhammad Reza Pahlevi - que havia estat reinstaurat en el poder el 1953 per britànics i nord-americans després d'haver estat obligat a abdicar dos anys abans pel govern nacionalista de Mohamed Mossadeg i l'Aràbia Saudita veia sorgir un competidor disposat a qüestionar l'hegemonia sunnita de la regió. Així Riad es veia ara atrapat, d'una banda, entre les contradiccions internes que provocava la institucionalització del wahhabisme i la seva expressió politico-religiosa més radical i, de l'altra, per l'obsessió per la consolidació «d'una mitja lluna creixent xiïta» que abastaria de l'Iran al Líban passant per l'Iraq i Síria, sense oblidar Bahrain, país de majoria xiïta governat per una dinastia sunnita.

Dels problemes interns en donava compte aquell mateix any 1979 la momentània i mai ben esclarida ocupació de La Meca per Juhayman al-Otaybi i els seus seguidors, que reclamaven un retorn als principis purs del wahhabisme. De l'obsessió per la possible expansió de la revolució islàmica de matriu xiïta, en son mostra, els suports a la guerra de l'Iraq contra l'Iran, on consegüentment, Saddam Hussein gaudí del suport del seu aliat tradicional, la URSS (Moscou es malfiava d'una revolució que podia contaminar les repúbliques soviètiques de l'Àsia Central), i dels països occidentals amb els Estats Units al capdavant. Durant la dècada dels vuitanta, dos conflictes simultanis però de naturalesa totalment diferent tenien lloc amb epicentre a l'Iran. A l'est un conflicte tradicional de guerra freda, la lluita dels mujaidins afganesos, que comptaven amb el suport de l'Aràbia Saudita, Pakistan i els Estats Units, contra l'Exèrcit Roig. A l'oest un conflicte que, en el marc de la guerra freda, va qualificar de contra natura, és a dir, de tots contra l'enemic comú, l'Iran de l'aiatol·là Khomeini.

El principal problema de Riad enfront de Teheran és, però, d'ordre polític: a finals del segle XII, en el món sunnita els corrents més tradicionalistes i ultraconservadors imposaren el tancament de les «portes de l'ijithad» (interpretació), la qual cosa ha portat a un estancament en l'evolució del pensament polític del sunnisme. Pel contrari, en el món xiïta la interpretació no només no fou restringida, sinó que es convertí en un element fonamental del seu desenvolupament teològic, polític i judicial, així com en l'instrument per valorar la capacitat i les aptituds dels clergues. Si bé el wahhabisme i l'islamisme predicat per Khomeini tenien en comú el menyspreu pels drets humans, la discriminació de gènere i una legislació penal retrògrada, tenien visions del sistema polític

divergents. Conceptes com el d'Estat han evolucionat molt millor en el xiisme. El sistema polític, religiós i filosòfic de l'Iran és més modern, en termes occidentals, que el de l'Aràbia Saudita. A l'Iran tampoc no existeix una divisió absoluta dels tres poders (legislatiu, executiu i judicial) ja que, en darrera instància, l'última paraula correspon sempre al «Guia Suprem» (actualment Ali Jamenei), però és una República Islàmica constitucional on la religió i la teocràcia estan garantides per una Carta Magna, i on es celebren regularment eleccions presidencials, parlamentàries i municipals.

En suma, Riad i el món occidental veien en l'Iran el triomf d'una revolució anticapitalista, antiimperialista i gens favorable a acceptar les regles del joc de la guerra freda. Ni capitalisme ni socialisme: islam, proclamava Khomeini. S'equivocava, però, Riad en la capacitat d'influència que podia tenir la revolució de l'Iran en altres països amb minories xiïtes, perquè els postulats de Khomeini no foren seguits per altres aiatol·làs ja que el xiisme estava -i està- dividit i altres aiatol·làs, com Ali Sistani a l'Iraq, tenien -i tenen- la mateixa o més influència que Khomeini.

En l'origen de l'escalada de l'islamisme radical que ha acabat desembocant en Al-Qaida i Estat Islàmic, reapareix de nou el fil que lliga els interessos de Washington amb Riad. Tot començà el 1983, quan tropes nord-americanes i franceses foren víctimes d'atemptats al Líban amb el resultat de més de 350 morts. Els serveis d'intel·ligència nord-americans relacionaren els atemptats del Líban amb la connexió Teheran - Damasc - Beirut, és a dir, amb el radicalisme xiïta alimentat per l'Iran. Es tractava, va recordar el ponent, d'encoratjar un radicalisme pròpiament sunnita, que posés per davant l'aplicació integral de la sharia, evitant, però, tota evocació a una "revolució" islàmica (que era l'expressió encunyada pels aiatol·làs iranians). Això beneficiava també a l'Aràbia Saudita, desitjosa de reforçar la seva legitimitat islàmica contra l'Iran. Pel que fa als serveis secrets pakistanesos, tenien llavors (i han tingut sempre) un pla més ambiciós: jugar la carta islàmica sunnita per controlar l'Afganistan i fer una pinça sobre l'Àsia central.

L'operació fou concebuda per la CIA, el cap dels serveis secrets saudites (Turki bin Faysal) i els serveis secrets pakistanesos. Es tractava d'establir un centre de reclutament a Peshawar (Pakistan) i diversos camps d'ensinistrament a l'Afganistan. A partir de 1984 comencen a arribar a Pakistan milers d'islamistes radicals que són acollits per Osama bin Laden i Abdullah Azzam, mort en un misteriós atemptat el 1989. Acabada la guerra, molts d'aquests «afgans» -a l'Afganistan eren coneguts com els «àrabs», per la manca de relacions que tenien amb les comunitats afganes locals-, retornen al seus països d'origen encara més radicalitzats i protagonitzen enfrontaments amb les forces de seguretat. El cas més

conegut és la dels fundadors del Grup Islàmic Armat (GIA) que actuaren en la guerra civil encoberta d'Algèria per passar després a denominar-se Grup per a la Predicació i el Combat, embrió de l'actual Al-Qaida en el Magrib Islàmic.

A finals dels vuitanta, Al-Qaida era ja una realitat. Bin Laden i el seu segon, l'egipci Ayman Zawahiri, estaven convençuts que els «àrabs» havien estat fonamentals en la derrota de l'Exèrcit Roig i creien que també podien lluitar contra un Occident (els Estats Units i els seus aliats) que, segons ells, volia acabar amb l'islam. Era l'hora de la gihad global. Però, en el context de la guerra contra l'Iraq de 1991, l'Aràbia Saudita va permetre que tropes nord-americanes s'establissin en el seu territori. Això va comportar el trencament de Bin Laden amb la família Saud a la que acusava d'haver permès la presència d'infidels en la terra sagrada de l'islam. Bin Laden i els seus seguidors s'instal·laren al Sudan sota el refugi del règim militar-islamista de Turabi des d'on procediren a reorganitzar el moviment i a dotar-lo d'una infraestructura econòmica estable. Després, van participar en les guerres de Bòsnia i Txetxènia i en el conflicte del Caixmir, i organitzaren els primers atemptats atribuïts a Al-Qaida.

Amb la victòria dels talibans, Bin Laden i Zawahiri van tornar a l'Afganistan. En aquests moments, Al-Qaida ja era una organització consolidada que gaudia d'un bon finançament econòmic. És llavors quan es van produir dos grans atemptats. El 1998, dues accions simultànies contra les ambaixades dels Estats Units a Nairobi (Kenya) i Dar es Salaam (Tanzània) causen 257 morts i més de 5.000 ferits. Dos anys més tard a Adén (Iemen), moren 17 mariners dels Estats Units i 35 més resulten ferits en un atemptat suïcida contra el destructor USS Cole. Aquesta etapa va culminar amb els atemptats de l'11S a Nova York i Washington.

L'èxit d'Al-Qaida en la utilització de les noves tecnologies i de les xarxes socials va contribuir a convertir la gihad global en una icona. Van aparèixer diversos grups que, amb o sense contacte amb la direcció central de l'organització, es van convertir en franquícies d'Al-Qaida i realitzaren atemptats arreu del món musulmà i en ciutats europees com Madrid o Londres.

L'execució de Bin Laden per una unitat d'elit de la Marina dels Estats Units a Abbottabad (Pakistan) el 2 de maig del 2011 va posar al descobert que el poder virtual d'Al-Qaida no es corresponia amb el seu poder real. Antoni Segura va recordar que l'organització creada per Bin Laden havia entrat, entre 2007 i 2011, en la darrera etapa de les nou vides pronosticades per Jean-Pierre Filiu: la «fugida cap endavant» que no conduïa enlloc i estava relegada a escenaris cada cop més marginals, com Somàlia, Sudan, etc. El ponent trobà el fracàs d'Al-Qaida com fruit dels seus errors interns, que va resumir en tres aspectes. L'intent d'erigir la gihad

global com el sisè pilar de l'islam, que trencava el fons doctrinari comú compartit per tots els musulmans; el profund anti-xiisme que ha revifat els enfrontaments comunitaris; i finalment, la incapacitat de resoldre la contradicció entre gihad global i gihad local. Paral·lelament a aquesta davallada d'Al-Qaida, la política d'ocupació dels Estats Units i les intervencions d'Occident, les revoltes àrabs i la por al canvi dels dirigents àrabs d'acord amb els poders occidentals, van deixar un escenari favorable als grups gihadistes locals. A l'Iraq ocupat, les diferències ja s'havien fet notables entre Al-Qaida i el grup del líder local, el jordà Abu Musab al Zarqawi, - mort en un bombardeig el 2006 - Tawhid al Yihad i després Estat Islàmic de l'Iraq (ISI). Aquest darrer grup, amb Abu Bakr al-Baghdadi al davant, portarà la gihad local a la reivindicació territorial. És aquest darrer element el que Antoni Segura va identificar com la diferència fonamental, entre la nova organització amb el que havia estat Al-Qaida.

4.3. LES CAUSES DELS CONFLICTES A SÍRIA I A L'IRAQ

Lurdes Vidal va explicar el procés d'assadització de Síria: un ascens de l'elit militar, un règim cohesionat amb el clan familiar i la política d'enllaços matrimonials i projectes conjunts. El règim es va anar vinculant amb sectors afins amb determinats elements influents de les comunitats i segments socials. Es tracta d'un procés de formació d'un model híbrid entre estatisme soviètic i procés de liberalització molt limitada. Va explicar com es va teixir un poder capil·lar en tota la societat on el partit ho controlava tot sobre la base d'un règim paternalista, personalista, hipersecuritari i controlador, en el qual l'oposició estava profundament fragmentada a causa de l'estratègia de dividir per vèncer i dels jocs de control i descrèdit aplicats pel règim durant anys, de la desconfiança, i de la desconexió entre l'interior i l'exterior.

Gema Martín Muñoz va posar èmfasi en com a l'Iraq després de la invasió americana, la constitució d'un sistema polític profundament repressiu contra la població sunnita va provocar una radicalització dels sunnites, de la qual s'alimenta avui Estat Islàmic. Va emmarcar aquest procés dins d'una dinàmica regional en la qual, arrel de les Revoltes Àrabs, es dissenya a l'Orient Mitjà una croada contra els Germans Musulmans, en la qual destaca el paper insòlit de l'Aràbia Saudita a la regió, croada que ha engendrat Al-Nusra, Estat Islàmic i molts altres grups salafistes al món. D'aquesta manera les causes de la conflictivitat es segueixen trobant també en el manteniment de les autocràcies a l'Orient Mitjà. Cal per tant afrontar la diversitat política a la regió, reconèixer els Germans Musulmans com un actor clau, i buscar solucions polítiques que impliquin una revisió sobre els suports als règims totalitaris.

ELS EQUILIBRIS FRÀGILS A L'ORIENT MITJÀ

L'Orient Mitjà és un zona d'equilibris fràgils on un canvi en un país pot desestabilitzar-ne un altre. Per tant, és important tenir en compte tots els factors, actors i dinàmiques a la regió alhora d'analitzar reptes i oportunitats per a la pau. Buscar solucions a l'Orient Mitjà requereix ser conscients de quins efectes tindran i com afectaran sobre la regió. Aquests equilibris fràgils no s'han tingut prou en compte fins ara. L'intervencionisme nord-americà a la regió i les accions davant l'amenaça d'Estat Islàmic són una mostra de com no s'actua pensant en aquests equilibris. Durant les jornades els diferents experts van posar sobre la taula els múltiples errors de l'administració dels Estats Units i del seu joc geopolític. Lurdes Vidal va explicar com Síria paga el preu de tots els errors geopolítics que s'han comès en el passat: del fracàs de la intervenció americana a l'Iraq; dels excessos de la intervenció occidental a Líbia per enderrocar a Gadafi; de les sancions internacionals; del descrèdit dels mecanismes de protecció de la població civil; etc.

Els efectes dels canvis regionals es concentren així a Síria. D'aquesta manera, com va assenyalar Gema Martín Muñoz, Estat Islàmic és fruit dels errors a l'Iraq però també dels comesos a Síria, al mateix que temps dóna la capacitat al règim d'Al-Assad per radicalitzar l'oposició i presentar-se com l'única alternativa al caos. Aquesta mala gestió, segons moltes de les intervencions realitzades, explica la impossibilitat de l'oposició per obtenir credibilitat i resultats sobre el terreny.

Jean-Pierre Filiu va explicar l'evolució d'Estat Islàmic a partir dels fracassos de la comunitat internacional i de l'alteració dels equilibris regionals que han donat lloc als èxits de l'organització. Va apuntar com els seus líders havien lluitat i resistit durant anys. Molts dels seus membres són antics oficials que havien lluitat contra l'Iran, a la guerra de Kuwait, al Kurdistan i posteriorment a la resistència contra els Estats Units. Estat Islàmic, va resumir, és una Al-Qaida exitosa que ha aconseguit

territorialitzar-se. Aquesta organització ha jugat al joc de l'enemic llunyà i l'enemic proper; on l'enemic llunyà és l'estratègic, el que necessiten atraure per generar el caos i poder derrotar l'enemic proper. El que Estat Islàmic busca amb la propaganda i els atemptats és generar provocacions, és a dir generar l'odi de les poblacions europees cap als musulmans per atraure-les i oferir-los alternativa política.

Com Gema Martín Muñoz, Jean-Pierre Filiu va destacar els errors dels Estats Units. El pitjor de tots va ser desintegrar l'exèrcit de Saddam Husein permetent que mig milió de soldats tornessin a casa amb un fusell. Aquests exmilitars són els que més endavant van unir-se a grups gihadistes a la recerca d'una sortida vital. La destrucció de l'Estat i l'exèrcit a l'Iraq ha tingut un preu molt elevat. Jean Pierre Filiu va explicar que la radicalització del sunnites va deixar un ampli marge d'actuació a Zarqawi i, posteriorment, a Al Bagdadi que va combatre i captar el personal i el material bèl·lic a l'Iraq. Estat Islàmic no només adquireix les armes del front a Síria, sinó també directament dels arsenals de l'exèrcit iraquiana. A Mossul, per exemple, van aconseguir seixanta set mil milions de dòlars en armament sostraiant-lo a l'exèrcit derrotat i en desbandada.

Un altre factor important assenyalat per Jean-Pierre Filiu és que a l'èxit d'Estat Islàmic hi contribueix la decisió de Bashar Al-Assad al 2003-4 que, per por d'una entrada dels americans a Síria, ajuda a les xarxes gihadistes de l'Iraq. Jean-Pierre Filiu va explicar que un 95% dels combatents de la resistència iraquiana contra els Estats Units entraven per Damasc. En el mateix sentit va explicar que a l'inici de les revoltes Al-Assad va alliberar molts dels presos gihadistes a Síria.

El ponent va afegir que el fracàs de la intervenció dels Estats Units contra Estat Islàmic és evident quan després de mesos de campanya, l'organització segueix avançant i és avui encara més forta que mesos enrere. Per Jean-Pierre Filiu, l'abandonament de l'oposició siriana, ha modificat els fràgils equilibris de l'Orient Mitjà, deixant a les potències regionals la gestió dels conflictes, afavorint la radicalització dels sunnites, l'extensió del wahabisme i la croada contra els Germans Musulmans, el fre a les revoltes i el canvi polític, i la perpetuació de les autocràcies àrabs.

Sobre els fràgils equilibris regionals, Gema Martín Muñoz va advertir com el paper de l'Iran és una realitat que no es pot ometre i que, per tant, s'ha de normalitzar com a actor regional. La ponent va emfatitzar que normalitzar la integració de l'Iran a l'Orient Mitjà és normalitzar la pròpia regió. Hi ha hagut una visió paranoica sobre l'amenaça de l'Iran. L'Aràbia Saudita, l'Egipte de Mubarak i de Al-Sisi, així com Israel han utilitzat l'amenaça de l'Iran en el disseny de les seves

polítiques regionals, amenaça alimentada fins a aquest moment pels Estats Units. Això ha bloquejat tota l'anàlisi regional. Ara, l'acord de l'Iran i els Estats Units pot canviar certes aliances i modificar aquests fràgils equilibris de la regió. Oman i altres estats del Golf tenen postures més matisades i poden jugar en aquest sentit un paper important. A més a més, Gema Martín Muñoz va analitzar com hi ha un problema fonamental que és la interpretació de les poblacions xiïtes àrabs com una cinquena columna de l'Iran, i que és la seva persecució i no la filiació religiosa el que determina les aliances polítiques. La ponent va posar com a exemple que en la guerra de l'Iran i l'Iraq, els xiïtes de l'Iraq no van actuar com a quinta columna. Tampoc la revolució a Bahrain va ser teledirigida per l'Iran, sinó que va ser protagonitzada per la població local xiïta contra un règim que la té marginada i perseguida. Els referents dels xiïtes als països àrabs, com ja havia explicat Antoni Segura, són els líders religiosos àrabs xiïtes al Líban i a l'Iraq i no pas a l'Iran.

Per altra banda, Francesca Friz-Prguda, Aitor Zabalgogeoazkoa i Lurdes Vidal van advertir de l'elevat cost humanitari del conflicte i el desequilibri regional que pot causar aquesta situació, ja que en aquests termes el problema s'estén per tota la regió i té implicacions directes també a Europa. L'elevat nombre de persones refugiades als països veïns com Jordània, el Líban o Turquia, pot significar el desequilibri d'aquests països en termes socials, econòmics, polítics i demogràfics. Jesús A. Nuñez va denunciar el perill d'encapsular la situació humanitària, de crear un cordó sanitari d'aquests conflictes per tal que no contaminin, que no exportin inestabilitat a l'entorn i deixar-los a la seva sort en aquests indrets. El ponent va posar l'exemple de Gaza on 1,8 milions de persones viuen tancades en menys de 400 quilometres quadrats, amb limitacions de moviment per terra, mar i aire, i amb una situació d'estatus quo on no s'exigeixen responsabilitats a Israel.

LA LLUITA CONTRA ELS ESTEREOTIPS

Una de les idees-força de la conferència va ser la importància de la lluita contra els estereotips, contra els orientalismes, contra les estigmatitzacions. Les lectures fàcils i simplificadores condueixen a errors de com entenem els conflictes i de com s'actua. En diferents moments es va fer constar que la instrumentalització de les identitats ètniques i religioses segueix marcant la conflictivitat a l'Orient Mitjà i com el tractament mediàtic participa d'aquest procés a través d'una simplificació que no ajuda a comprendre la situació.

Georges Corm va desenvolupar una llarga argumentació d'aquest procés d'instrumentalització i d'aquesta estigmatització de la població a l'Orient Mitjà, centrada en el fet que l'islam no és per sí sol un factor explicatiu dels conflictes a la regió. Per Corm, jugar el joc del factor religió és entrar en el joc de la geopolítica dels Estats Units. Per fer-ho entenedor ho va comparar amb Occident: no es pot fer una lectura de tot Occident en relació al cristianisme i culpar aquesta religió de totes les matances, guerres, conflictes i disputes que han viscut Europa i els Estats Units. Les divisions han estat instrumentalitzades per les potències externes, sota la premissa de dividir, no només l'Orient Mitjà, sinó moltes altres colònies. Per exemple, a l'Índia els anglesos van posar les bases per a la divisió entre musulmans i hindús. En la geopolítica i en les condicions internes, segons Georges Corm, és on s'han de buscar les causes i les explicacions i no a l'interior de les religions.

Gema Martín Muñoz va destacar com en la política cap a l'Orient Mitjà ha prevalgut una visió orientalista, una percepció estereotipada de les societats locals, marcada per uns clixés fonamentals que han perviscut i segueixen intactes en una mirada basada en una escènica molt primitiva. La ponent va explicar que s'han interpretat com a societats que funcionen de manera comunitària i sectària. Aquests clixés van ser importats pels Estats Units en el disseny de l'Iraq després de la guerra de 2003. Abans de la intervenció nord-americana, l'Iraq no sofria problemes sectaris, només hi havia faccions polítiques d'adscripció kurda o xiïta que lluitaven contra el poder de Bagdad dels baasistes. Era una societat completament mixta, famílies compostes per xiïtes, sunnites i kurds. L'alquímia demogràfica era barrejada en molts casos també geogràficament. La fractura es trobava entre la població i el poder centralitzat de Bagdad. Jean-Pierre Filiu també va apuntar com van caldre tres anys de guerra civil per convertir l'Iraq en un conflicte sectari. Yolanda Álvarez, en aquest sentit, va explicar les dificultats dels periodistes de fugir de les narratives simplistes amb les condicions precàries, les

poques possibilitats d'accedir a la informació real, i d'un model de comunicació on es premia la rapidesa, la simplificació i el titular, enfront de la complexitat i l'anàlisi. Jesús A. Nuñez també va fer una aportació en aquest sentit des de la tasca dels humanitaris, reclamant que a l'hora de donar testimoni, les organitzacions humanitàries poden ajudar a corregir estereotips negatius i visions interessadament equivocades.

Rafael Grasa va emfatitzar durant les jornades que no hi ha enfrontament entre Occident i Orient, i menys en aquesta zona. És fàcil vendre aquestes dialèctiques i encara més en el si de les tres grans religions monoteistes que han jugat a “l'estar amb mi o contra mi”. Georges Corm va desenvolupar una crítica a la tesi de xoc de civilitzacions que, segons ell, domina el panorama actual sobre els conflictes a l'Orient Mitjà. Per Corm, la tesi del xoc de civilitzacions reproduïx l'antiga tesi antisemita de la divisió del món en dos blocs: els aris civilitzats contra els semites retardats. En aquesta distinció que va dividir el món de les llengües en dos grups: les semites i les indoàries, es llegeix que l'esperit semita està encarnat a l'islam, brutal i sanguinari, i que el cristianisme es va arianitzar i va deixar de pertànyer a Orient. Per al ponent, es tracta d'una tesi sense sentit. Què és Occident i què és Orient? Segons ell, tota l'organització de les ciències humanes es basa en aquesta divisió i això comporta un risc important. És una visió profundament marcada per la geopolítica. El repte, davant d'aquestes concepcions geopolítiques, és desvetllar les consciències. Les revoltes populars van ser un despertar de les consciències contra aquesta visió. Georges Corm es va referir al diàleg de civilitzacions com una forma d'entrar al mateix joc del xoc de civilitzacions ja que es posa al centre la religió i els valors. Les civilitzacions no dialoguen, estan en interacció, són identitats dinàmiques. El ponent va posar com a exemple d'incongruència d'aquest discurs el fet que el comitè de les Nacions Unides pel diàleg de religions estava encapçalat per l'Aràbia Saudita, un país on no hi ha cap mena de llibertat de consciència i s'imposa el culte musulmà versió wahhabita.

Antoni Segura va argumentar el problema de relat que hi ha en aquests conflictes. La narració sobre la modernització a través de la colonització que ha construït Occident, òbviament, no coincideix amb el que hi ha a la regió. Per a Antoni Segura és important que es reconegui també la validesa del relat produït per l'Orient Mitjà, si hom no vol seguir cometent els mateixos errors. L'acció dels Estats Units a la regió no ha fet altra cosa que perpetuar la percepció colonialista d'Occident i la narració d'Al-Qaida de dibuixar-lo com una amenaça per a l'islam. Georges Corm va apostar per sortir de la confrontació entre Europa i el món àrab i analitzar el relat d'altres països fora del món àrab que també han sofert colonització. En diferents moments de la conferència es va reclamar que cal deixar de perpetuar

aquest enfrontament, escoltar l'altre i posar atenció a les causes dels conflictes. En aquest sentit, els mitjans de comunicació i els investigadors tenen un paper fonamental.

Des de la taula sobre la visió dels mitjans de comunicació també es va fer front a aquest aspecte. Joan Roura va destacar com els mitjans han reproduït una narrativa que donava grans guanys al complex nord-americà durant la guerra freda, i l'han substituïda a la postguerra freda per un nou imaginari d'enemic que li permet seguir obtenint beneficis dels conflictes regionals. Pedro Rojo va explicar la multiplicitat de discursos realitzats des dels països àrabs i va destacar que les revoltes han obert el debat de la premsa a la regió. Al mateix temps que els grans grups comunicatius com Al Jazeera han tancat files entorn el discurs hegemònic de les monarquies del Golf.

Antoni Segura, des d'una perspectiva històrica, va afirmar que el període de la guerra freda va ser molt més conflictiu però que en aquella època els conflictes estaven regulats i controlats. Avui hi ha menys conflictivitat però també hi ha més sensació d'inseguretat. Aquest dilema porta interessadament a un altre punt que és la falsa dicotomia entre seguretat i llibertat. Malgrat que Al-Qaida pugui estar acabada va guanyar en reintroduir a Occident el debat entre seguretat i llibertat. Cada cop tenim un món amb menys llibertats, on el discurs de la por i l'amenaça a la seguretat restringeixen les llibertats dia a dia.

Tal i com va assenyalar Gema Martín Muñoz, la lluita per la seguretat i contra el terrorisme és utilitzada pels règims àrabs per eliminar l'oposició política i mantenir els sistemes autocràtics. El debat de la seguretat està sobredimensionat, com va explicar Rafael Grasa. El tema securitari, va afirmar, és una conseqüència i no una causa. Les causes són socials, polítiques i econòmiques. És clar que s'ha de tenir informació policial per evitar atemptats, com molt bé va recordar Jean-Pierre Filiu, però les solucions a mig i llarg termini es troben en el que fem o deixem de fer a la regió.

Rafael Grasa va recordar que cal trencar amb el debat de la por de nosaltres protegits occidentals versus ells. No s'ha d'oblidar, com van insistir els diferents ponents, que la més afectada per la majoria d'atemptats i morts per terrorisme d'arrel gihadista és la pròpia població musulmana a Síria, a l'Iraq, o a Nigèria.

Moltes de les intervencions de les jornades van venir marcades per la importància de la política com a element clau de les solucions als conflictes armats de la regió. No hi ha solucions militars contra Estat Islàmic, ni contra el sectarisme a l'Iraq, ni pel conflicte a Síria. Calen solucions polítiques des de dins i des de fora. Les llibertats són en aquest sentit un principi fonamental per a la construcció de la pau.

Gema Martín Muñoz va destacar que, si en el millor dels casos es pogués eradicar militarment Estat Islàmic, no seria una solució al problema. Mentre no es tinguin en compte les causes polítiques, i es donin solucions polítiques, no militars i de seguretat, l'organització seguirà tenint espai per créixer i no hi haurà sortida als conflictes regionals.

Francesca Friz-Prguda va insistir des de l'òptica humanitària en afirmar que no hi ha seguretat aquí si no hi ha seguretat allà i, va advertir de la necessitat de facilitar ajuda als estats que ja no es troben en vies de desenvolupament però que a causa dels conflictes la necessiten. Cal assegurar, per tant, nous mecanismes d'ajuda i finançament pels països afectats per l'arribada massiva de refugiats. A més s'ha d'actuar amb una política determinada i informada de les seqüeles i les conseqüències humanitàries que tenen al mateix temps una noció de seguretat humana.

Jesús A. Nuñez va destacar com en un context molt contaminat per la preocupació del terrorisme, de forma més o menys difusa s'acaba connectant els fluxos migratoris amb aquesta amenaça. Això provoca que en nom de la seguretat es posen barreres a les persones que busquen asil, per tal que no s'hi barregin terroristes, i això ens val per Líbia, Síria o molts altres indrets. En aquests sentit, es va recordar que la Unió Europa té una perspectiva que relaciona els fluxos de població amb l'acció policial i restrictiva, i que tot està subordinat a aquest fil conductor. Hi ha qui encara segueix somiant amb la fortalesa Europa i la possibilitat d'impermeabilitzar-se del que passa a fora de les fronteres. Segons el ponent, vivim on vivim, el Mediterrani és una de les zones del planeta on coincideixen països rics i empobrits amb una major bretxa de desigualtat en termes de renda per càpita i, mentre no es redueixi, o idealment, s'elimini aquesta diferència, l'efecte de crida seguirà sent del 14 a 1 en termes de renda per càpita. Conseqüentment, la inseguretat va relacionada amb les grans desigualtats entre les fronteres nord – sud del Mediterrani. Europa, el continent que va viure directament la segona guerra mundial, com va dir Francesca Friz-Prguda, s'hauria de sentir obligada a fer front a aquestes desigualtats i hauria de tenir aquesta lliçó molt present.

SOLUCIONS A MITJÀ I LLARG TERMINI

Totes les ponències van recordar com les solucions tenen a veure amb canvis des de fora – geopolítica, ajuda humanitària, mecanismes de les organitzacions internacionals - i des de dins – exclusió, desigualtat, problemes socioeconòmics, incapacitat de donar espai a la gent i dimensió política.

9.1. FACTORS D'APAIVAGAMENT: LA GEOPOLÍTICA I LA LLUITA CONTRA LES DESIGUALTATS

Georges Corm va afirmar la necessitat de deixar de parlar de la religió i va demanar una moratòria sobre les religions. Cal respectar el valor sagrat de la humanitat i no enfrontar-se a les icones religioses que tenen milers de fidels i seguidors al món.

El problema no es troba en la religió, sinó en garantir les condicions de vida i els drets humans de les societats d'arreu. Per Georges Corm, avui el neoliberalisme només parla de l'Estat que es retira on els depredadors, ja siguin les gran societats multinacionals, els seus representants locals o les famílies monàrquiques s'atribueixen el valor afegit, la plusvàlua que se'n pugi derivar. Georges Corm va recordar que, quan es van produir les primeres revoltes àrabs, va publicar un article d'opinió on cridava a un alliberament plegats, la riba sud i la riba nord, de la dictadura del neoliberalisme. El moviment dels indignats a Espanya donava esperances. En aquest sentit va reivindicar que si no som capaços de sacsejar la dictadura del neoliberalisme, aquests grans candidats acabaran imposant-se. El ponent va dir que l'experiència de la guerra del Líban mostra com al final la gent anava a les milícies per poder alimentar les famílies. Els moviments identitaris són el fruit de la degradació social i econòmica, però, en canvi, responen a altres interessos. Si no superem tot això, va afirmar, la regió encara esclatarà més.

D'altra banda, Georges Corm va recomanar que s'ha d'estudiar la geopolítica dels Estats Units, les ambicions exteriors, quina legitimitat tenen. No obstant, no s'ha d'oblidar la complexitat dels Estats Units: els diferents interessos polítics interns, el treball dels lobbies en diferents sentits i els desacords en el seu interior, que sovint tenen repercussions també a l'Orient Mitjà.

La diplomàcia i la implicació de la Unió Europea i una nova relació amb les poblacions del sud del Mediterrani van ser al centre del debat com a factors d'apaivagament. En diferents moments hi va haver una crida a la necessitat de canviar el seu rol. Lurdes Vidal va insistir en l'oportunitat perduda d'incloure el conflicte a Síria a l'agenda de les negociacions amb l'Iran. Jean-Pierre Filiu va reclamar l'aplicació del dret internacional a tot arreu, també a Palestina. La implicació de la Unió Europea és essencial en aquest sentit. En el cas de Palestina va reclamar que la Unió Europea canviï les seves prioritats, aposti per trencar el bloqueig de Gaza, tot obrint una línia marítima d'ajuda humanitària entre Nicòsia i Gaza, com un missatge de canvi de solidaritat per traçar aquests ponts amb les societats del sud de la Mediterrània. El ponent va insistir en tornar als principis del procés de Barcelona, que eren clars i molt dignes, recuperar el pilar de la societat civil, contra els quals els règims àrabs van lluitar per impedir a Europa poder traçar ponts entre les societats civils.

9.2. ELS REPTES HUMANITARIS

9.2.1. LES IMPLICACIONS DE LES ORGANITZACIONS HUMANITÀRIES I LA SEVA FUNCIÓ

Jesús A. Nuñez va recordar que generalment es vol fer recaure sobre els humanitaris la responsabilitat de solucionar allò que no han pogut arreglar els polítics. Pel ponent hi ha sempre, en últim terme, una transferència de la responsabilitat que no correspon a aquestes organitzacions ja que no disposen dels mecanismes per afrontar-la. En aquest sentit va recordar com contínuament s'ha instrumentalitzat l'acció humanitària per a altres agendes i interessos. La mateixa cooperació al desenvolupament va néixer com un instrument més en la confrontació del món bipolar. Per tant, les organitzacions humanitàries han de seguir aprenent a navegar en aigües turbulentes i seguir fent la feina que els correspon, que va resumir en tres conceptes bàsics: assistència, protecció i testimoni.

Jesús A. Nuñez va parlar sobre la capacitat d'assistència als fluxos migratoris al Mediterrani. El ponent va posar d'exemple com el fet que Metges sense Fronteres (MSF) tingui un projecte d'assistència a les aigües del Mediterrani és una mostra del fracàs de les polítiques europees d'acollida als refugiats. Va denunciar que hi ha estats i institucions que no fan la seva feina i va posar l'exemple de les diferents operacions de vigilància impulsades per Itàlia, però que a la llarga han tingut escassa implicació efectiva per part de la Unió Europea. Nuñez també va denunciar que salvar les vides en perill al mar no és només una qüestió de solidaritat, sinó una obligació que imposa el dret internacional. El ponent va afirmar que per definició, les organitzacions humanitàries posen pal·liatius, gestionen el problema sense poder intervenir en les causes estructurals, sabent que això no resoldrà mai el problema en la seva essència.

Quan parlem de protecció ens centrem en els drets humans, Jesús A. Nuñez va assenyalar com ens trobem novament davant d'un fracàs d'alguns mecanismes de protecció. Amb la intervenció a Líbia, es va destruir la legitimitat del principi de Responsibility to Protect, deixant desemparada la població civil davant les atrocitats, els crims i la violació massiva dels drets humans comeses pel propi Estat. Per a Jesús A. Nuñez cal una activació de nou de la voluntat de protecció a nivell internacional.

Finalment el ponent va destacar com per a les organitzacions humanitàries, donar testimoni significa denunciar i criticar la violació dels drets humans que s'observen amb l'objectiu de mobilitzar la societat civil, i pressionar governs nacionals i empreses multinacionals que en tenen la responsabilitat. Segons el ponent, es tracta, per tant, d'una de les tasques fonamentals per arribar a les causes estructurals, i poder anar més enllà de posar pedaços i canviar esquemes. La qüestió fonamental, va senyalar Nuñez, és evitar la selectivitat en les víctimes, evitar la instrumentalització al servei d'altres agendes, i en últim lloc ajudar a corregir estereotips negatius i visions interessadament equivocades.

Aitor Zabalgogezkoa va exposar el límits i les capacitats de l'acció de MSF a Síria, i va destacar com avui l'acció humanitària es veu durament afectada. Els incidents contra estructures i equips mèdics ja es compten per dotzenes i no deixen de créixer. MSF ha hagut de canviar o desplaçar diverses infraestructures. També va denunciar, altre cop, els atacs contra hospitals i infraestructura mèdica. Aitor Zabalgogezkoa va explicar com al voltant de la meitat de la capacitat mèdica de Síria està afectada. A més cada dia s'incrementa el deteriorament de l'estructura i tardarà moltíssim en recuperar-se, fins i tot, en una situació de post conflicte. La dificultat d'actuació i les dimensions de la crisi humanitària a Síria tenen pocs precedents recents.

Aitor Zabalgogezkoa va mencionar quatre elements importants respecte la situació en que es troben les organitzacions humanitàries a Síria: no és una guerra civil sinó regional i sectària amb poques perspectives de finalitzar. Va denunciar que hi ha un problema de focus important des de l'arribada d'Estat Islàmic, ja que ara l'atenció es centra en aquesta organització. Com a conseqüència, el que passa amb la població a Síria s'ha deixat en un segon pla. Aquest fet també s'explica per la inacció de la comunitat internacional. Davant d'això hi ha molt poques perspectives sobre unes negociacions de pau i, per tant, escasses esperances que la situació es tranquil·litzi a curt o llarg termini. Pel responsable de MSF, l'única via seria passar d'una guerra d'alta intensitat a una de baixa intensitat, com ha passat al Líban i a l'Iraq. Molt probablement Síria no es lliurarà d'aquesta dinàmica de guerra que seguirà afectant a la població; els més de 200.000 morts es poden seguir multiplicant, amb el seus conseqüents impactes. El conferenciant va afirmar que no hi ha cap quantitat d'ajuda humanitària que pugui millorar la carnisseria sistemàtica i sostinguda que està sofrint la població de Síria. Va informar que la capacitat de MSF i de la majoria d'actors humanitaris en aquest país és molt limitada i fan el que bonament poden. També va denunciar com això no té a veure

amb solucions humanitàries, sinó amb altres aspectes que ara mateix no estan a l'horitzó. No obstant, és això el que realment s'hauria de posar a sobre la taula tan aviat com sigui possible si es vol acabar amb la situació que s'està vivint a Síria.

9.2.2. LÍMITS I CAPACITAT DELS SISTEMES DE PROTECCIÓ ALS REFUGIATS I A LES VÍCTIMES

Francesca Friz-Prguda va destacar que els problemes humanitaris necessiten solucions polítiques. Hi ha una creixent desconexió entre les decisions polítiques i l'impacte humanitari. Aquesta desconexió es reflecteix en que tenim el nombre més alt de persones refugiades i desplaçades forçoses des de la segona guerra mundial. Ens trobem davant d'una situació caòtica on cada cop hi ha actors més diversos i confusos en termes de bases, finançament, normativitat, etc. Estem prop de les 60 milions de desplaçades i refugiades, molt més enllà del que havíem imaginat cinc anys enrere.

L'enfocament de l'ACNUR, va explicar la seva representant a Espanya, no és la protecció dels drets humans en general, sinó un enfocament específic de la protecció internacional de les persones refugiades, però també en circumstàncies específiques per les desplaçades internes. Són els estats qui tenen la última responsabilitat. L'ACNUR hi té una responsabilitat compartida amb altres organismes, com el CICR, que actuen en aquest aspecte. Francesca Friz-Prguda va donar algunes xifres de la situació global de protecció a les persones refugiades. Va informar que avui la proporció entre desplaçades internes i refugiades és de 2 a 1 i abans era d'1 a 5. Fet que ens dóna alguns elements sobre els canvis dels conflictes armats, de la dinàmica de conflicte, dels actors, de la concepció geopolítica i dels diferents pols i constel·lacions que hi participen. Cada cop és més difícil trobar solucions polítiques a aquests problemes humanitaris.

Francesca Friz-Prguda, va recordar que més enllà de la pobresa i les desigualtats, el tema de la població refugiada té unes implicacions molt diferents recollides en el dret internacional. En aquest sentit, va recordar que l'ACNUR des de fa anys està demanant que hi hagi sempre una sòlida operació de recerca i rescat en base a la responsabilitat comunitària de la Unió Europea. Que hi hagi un compromís molt més raonable en el reassentament de les persones refugiades que ja no tenen possibilitat en els països veïns a Síria. Va recordar també la petició perquè hi hagi alternatives legals per als refugiats i refugiades –també per les persones migrants - a accedir a protecció i seguretat a Europa. No se'ls pot fer dependre de viatges summament perillosos i cada cop més letals, d'abusos i explotació de negocis molt lucratius, i de màfies i crims organitzats. La ponent va explicar que l'ACNUR també demana més suport, ràpid i eficaç en aquells països que reben la major quantitat d'arribada de persones refugiades, i va concretar que només el 6% dels refugiats i refugiades de Síria estan a Europa i el 86% dels refugiats del món estan en països pobres i en vies de desenvolupament. Per Francesca Friz-Prguda cal recordar a polítics i partits que han de prendre posició i seguir amb un compromís ferm de protegir l'asil i la institució de protecció internacional.

La representant d'ACNUR a Espanya va alertar que estem veient els límits de la capacitat de mantenir i sostenir aquesta gran quantitat de persones refugiades per part dels països veïns que pot portar a polítiques més restrictives, i a deixar els refugiats desemparats o atrapats dins del conflicte i que, per tant, davant la gravetat de la situació els mecanismes d'acció i finançament no funcionen i calen mesures noves. Un de les idees-força en la que es va coincidir va ser en la importància de la responsabilitats dels estats, les organitzacions i la ciutadania per construir nous escenaris per fer-hi front.

Al llarg de les jornades es va donar a entendre la importància de la necessitat de caminar cap a una nova dimensió ètica de les relacions internacionals. Antoni Segura va explicar com les desigualtats a les que està portant la globalització s'han fet insuportables, entre d'altres coses perquè la proximitat permet conèixer-les. Les desigualtats i la pobresa poden ser més suportables quan no es tenen elements de comparació, però deixen de ser-ho quan es tenen. Avui dia, la globalització fa que aquests elements continuïn presents i sigui molt difícil evitar nous conflictes si no s'actua per intentar disminuir aquestes desigualtats. Antoni Segura va destacar en aquest sentit que en nom del pragmatisme es mantenen aliances i contractes amb països que estan al darrere de molts dels desequilibris actuals, aliances que són en bona part culpables de moltes de les coses que estan succeint. Finalment, va fer una crida als països occidentals i de l'Orient Mitjà per establir noves regles del joc que facin possible tirar endavant sense els conflictes i els drames humans que tenim avui a la regió.

El debat principal sobre aquesta qüestió es va centrar en la capacitat d'establir mecanismes de protecció dels drets humans i marcs d'actuació perquè siguin aplicables. Jesús A. Nuñez va advertir que avui se segueix vivint en un món westfalià on l'Estat a dins de les seves fronteres fa el que creu més convenient i ningú li pot dir com organitzar-se políticament, socialment, o econòmicament. Tot i que la porta s'ha anat entreobrint i es va esvaint el tabú de la no ingerència. Malgrat el caràcter vinculant dels tractats internacionals, el repte és sempre el grau de responsabilitat que els diferents actors assumeixen per complir amb els mecanismes de protecció, va afirmar.

Georges Corm va apuntar com hi ha un funcionament democràtic que se sent totalment paralytitzat quan es parla de política exterior. A la història hi ha també democràcies que són imperialistes. Per Georges Corm, ens hem de qüestionar per tant sobre la legitimitat de les decisions en política exterior i demanar responsabilitats en conseqüència.

El rol de la ciutadania en aquest sentit és summament important, i així ho van fer constar diversos ponents. Per tant, una qüestió fonamental és que avui les poblacions d'arreu del món tenen també aquest repte de denunciar, reclamar i

empènyer cap a la construcció d'aquesta dimensió ètica de les relacions internacionals.

ALTRES TÍTOLS:

INFORMES

11/2013

Las operaciones de paz y la aplicación del Derecho internacional humanitario

Júlia Gifra

10/2013

Empresas militares y de seguridad y el Derecho internacional humanitario

Jaume Saura Estapà y Marta Bitorsoli Cirocco

(Also available in English).

9/2013

Transitional Justice in Nepal

Carlos Fernández Torné

8/2013

Los crímenes de naturaleza sexual en el Derecho internacional humanitario

Magdalena M. Martín y Isabel Lirola

(Also available in English)

7/2013

República Democràtica del Congo: Un estat de la qüestió

Josep Maria Royo

6/2012

La responsabilidad penal del personal de Naciones Unidas.

Xavier Pons (Dir.) y Elisenda Calvet (Coord.)

(Also available in English).

5/2012

Prevenió de Conflictos, Foment de la Pau i Cooperació per al Desenvolupament

Nadja Gmelch

4/2011

La Unión Europea y la Conferencia de Revisión de la Corte Penal Internacional

Claudia Jiménez, Montserrat Pi y Esther Zapater

3/2011

Justicia en épocas de transición. Conceptos, Modelos, Debates, Experiencias

Farid Samir Benavides

2/2010

Reflexiones sobre la categoría de víctima de violencia política con mirada de género

María Truñó

1/2010

Un Servei Civil Noviolent: Viabilitat i Característiques

Rubén Campos

DOCUMENTS ICIP

12/2014

Escenarios posconflicto en Colombia. Agenda, oportunidades y hoja de ruta.
Documentos.

MAYO 2014

11/2014

Companies in Conflict Situations

ENERO 2013

10/2013

Les institucions medievals de pau a Catalunya

OCTUBRE 2012

9/2012

El futuro de la Corte Penal Internacional

GENER 2012

8/2012

Companies in Conflict situations: Advancing the research agenda

OCTOBER 2011

7/2011

Polarización y Conflictos en América Latina

MAYO 2011

6/2011

La Paz en Movimiento

OCTUBRE 2010

5/2011

Pau, Conflict i Seguretat a l'Àfrica

NOVEMBRE 2010

4/2010

Conditions pour la consolidation de la paix en Côte d'Ivoire

SEPTEMBRE 2010

3/2010

Midiendo la paz. Iniciativas, limitaciones y propuestas

MARZO 2010

2/2010

The Barcelona Forum on Decentralized Governance and Conflict Prevention
6-8 JULY 2009

1/2010

Jornades del Moviment per la Pau
13 i 14 DE NOVEMBRE DE 2009

RESULTATS DE RECERCA

05/2014

La construcció de la pau i l'educació per a la ciutadania i els drets humans
M. Carme Boqué Torremorell (Coord.)

04/2012

La política de exportaciones de armamento de los países de la Unión Europea a África (2002-2010)

Eduardo Melero
(Also available in English).

03/2012

Lecciones aprendidas de la participación española en guerras asimétricas (2000-2012)
Rafael Martínez (Dir.)

02/2012

Justicia de Transición: El caso de España
Santiago Ripol i Carlos Villán (Dir.)

01/2012

Las Operaciones Militares de España en el Exterior
Eduardo Melero Alonso

All numbers available at /Todos los números disponibles en / Tots els números disponibles a:

www.gencat.cat/icip/

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

TAPINERIA 10, 3a. 08002 BARCELONA
T. 93 554 42 70
ICIP@GENCAT.CAT | WWW.ICIP.CAT